

SVENSK EXEGETISK ÅRSBOK
82

På uppdrag av Svenska Exegetiska Sällskapet
utgiven av Göran Eidevall

Uppsala 2017

Utgivare och redaktör: Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)
Redaktionssekreterare: David Willgren (david.willgren@altutbildning.se)
Recensionsansvarig: Rosmari Lillas-Schuil (rosmari.lillas@gu.se)

Redaktionskommitté:

Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)
Rikard Roitto (rikard.roitto@ths.se)
Blaženka Scheuer (blazenka.scheuer@ctr.lu.se)
Cecilia Wassén (cecilia.wassen@teol.uu.se)

Prenumerationspriser:

Sverige: SEK 200 (studenter SEK 100)

Övriga världen: SEK 300

Frakt tillkommer med SEK 50. För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri.

SEÅ beställs hos Svenska Exegetiska Sällskapet via hemsidan eller postadress ovan, eller hos Bokrondellen (www.bokrondellen.se). Anvisningar för medverkande återfinns på hemsidan eller erhålls från redaktionssekreteraren (david.willgren@altutbildning.se).
Manusstopp är 1 mars.

Tidskriften är indexerad i Libris databas (www.kb.se/libris/), samt ATLA Religion Database®, publicerad av the American Theological Library Association, 300 S. Wacker Dr., Suite 2100, Chicago, IL 60606; e-mail: atla@atla.com; webb: www.atla.com.

Omslagsbild: Del av 11Q19, ”Tempelrullen”, daterad till mellan första århundradet f.v.t och första århundradet v.t.

Svenska Exegetiska Sällskapet
c/o Teologiska institutionen
Box 511, S-751 20 UPPSALA, Sverige
www.exegetiskasallskapet.se

ISSN 1100-2298

Uppsala 2016

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad

Innehåll

EXEGETISKA DAGEN 2016

<i>Eidevall, Göran</i> , 80 år senare: Exegetiska sällskapet, <i>SEÅ</i> och de exegetiska dagarna – tal vid exegetiska sällskapets 80-årsjubileum	1
<i>Crawford, Sidnie White</i> , Textual Growth and the Activity of Scribes.....	6
<i>Laato, Antti</i> , Rewriting Israel's History in the Apocalyptic Context: Animal Apocalypse in First Enoch	28
<i>Docherty, Susan</i> , Why So Much Talk? Direct Speech as a Literary and Exegetical Device in Rewritten Bible with Special Reference to Pseudo-Philo's <i>Biblical Antiquities</i>	52

ARTIKLAR

<i>Spjut, Petter</i> , Polemisk etikett eller saklig beteckning? En studie av svenskspråkiga opinionsbildares användning av termen "gnosticism" och dess implikationer för bibelvetenskaplig och kyrkohistorisk forskning	76
<i>Hedlund, Simon</i> , Who Are the ἀρσενοκόϊται, and Why Does Paul Condemn Them (1 Cor 6:9)?	116
<i>Kelhoffer, James A.</i> , Simplistic Presentations of Biblical Authority and Christian Origins in the Service of Anti-Catholic Dogma: A Response to Anders Gerdmar	154

REPLIKER

<i>Gerdmar, Anders</i> , The End of Innocence: On Religious and Academic Freedom and Intersubjectivity in the Exegetical Craft – A Response to James Kelhoffer	179
<i>Kelhoffer, James A.</i> , A Diverse Academy Recognizes No Boundaries for Critical Inquiry and Debate: A Rejoinder to Anders Gerdmar	210

RECENSIONER

Aichele, George, <i>Simulating Jesus: Reality Effects in the Gospels</i> (Joel Kuhlin)	223
Amos, Roger, <i>Hypocrites or Heroes? The Paradoxical Portrayal of the Pharisees in the New Testament</i> (Tobias Ålöw)	226
Collins, John J., <i>Encounters with Biblical Theology</i> (Stig Norin)	230
Dochhorn Jan, Susanne Rudnig-Zelt, and Benjamin Wold (eds.), <i>Das Böse, der Teufel und Dämonen – Evil, the Devil, and Demons</i> (Torsten Löfstedt)	235
Ehrman, Bart D., <i>Jesus Before the Gospels: How the Earliest Christians Remembered, Changed, and Invented Their Stories of the Savior</i> (Joel Kuhlin)	239
England Emma och William John Lyons (red.), <i>Reception History and Biblical Studies: Theory and Practice</i> (Mikael Larsson)	243
Fewell, Danna Nolan (ed.), <i>The Oxford Handbook of Biblical Narrative</i> (Josef Forsling)	245
Gordon, Robert P. and Hans M. Barstad (eds.), <i>“Thus speaks Ishtar of Arbela”: Prophecy in Israel, Assyria and Egypt in the Neo-Assyrian Period</i> (Magnus Halle)	249
Giuntoli Federico and Konrad Schmid (eds.), <i>The Post-Priestly Pentateuch: New Perspectives on Its Redactional Development and Theological Profiles</i> (Jan Retsö)	256
Hayes, Elizabeth R. och Lena-Sofia Tiemeyer (red.), <i>“I Lifted My Eyes and Saw”: Reading Dream and Vision Reports in the Hebrew Bible</i> (Stefan Green)	261
Heilig, Christoph, <i>Hidden Criticism? The Methodology and Plausibility of the Search for a Counter-Imperial Subtext in Paul</i> (Joel Kuhlin)	264
Kim, Yeong Seon, <i>The Temple Administration and the Levites in Chronicles</i> (Jan Retsö)	268
Klein, Anja, <i>Geschichte und Gebet: Die Rezeption der biblischen Geschichte in den Psalmen des Alten Testaments</i> (Lars Olov Eriksson)	272
Klink III, Edward W., och Darian R. Lockett. <i>Understanding Biblical Theology: A Comparison of Theory and Practice</i> (Bo Krister Ljungberg)	274
Knoppers, Gary N., <i>Jews and Samaritans: The Origins and History of Their Early Relations</i> (Cecilia Wassén)	278

Markschies, Christoph, <i>Christian Theology and Its Institutions in the Early Roman Empire: Prolegomena to a History of Early Christian Theology</i> (Carl Johan Berglund)	282
Mettinger, Tryggve N. D., <i>Reports from a Scholar's Life: Select Papers on the Hebrew Bible</i> (Cian Power)	285
Neusner, Jacob och Alan J. Avery Peck (red.); William Scott Green och Günter Stemberger (rådgivande red.), <i>Encyclopedia of Midrash. Biblical Interpretation in Formative Judaism. Volume I-II</i> (Tobias Ålöw)	289
Porter, Stanley E. och David I. Yoon (red.), <i>Paul and Gnosis</i> (Paul Linjamaa)	291
Smith, Geoffrey S., <i>Guilt By Association: Heresy Catalogues in Early Christianity</i> (Martin Wessbrandt)	295
Strauss, Mark L. och Paul E. Engle (red.), <i>Remarriage After Divorce in Today's Church</i> (Bo Krister Ljungberg)	299
Willgren, David, <i>The Formation of the 'Book' of Psalms: Reconsidering the Transmission and Canonization of Psalmody in Light of Material Culture and the Poetics of Anthologies</i> (Anja Klein)	302
Wright, Tom, <i>The Day the Revolution Began: Rethinking the Meaning of Jesus' Crucifixion</i> (Mikael Tellbe)	306

uppregade tillfällen att ha etablerat ("established") detta faktum (jfr 142, 157, 168).

Jag finner dessutom framställningen som övergripande rörig och det är svårt att skönja en tydlig progression i argumentationen. Det är likaså stundtals svårt att se hur bokens olika delar samverkar för driva Amos hypotes framåt. Ett konkret exempel på detta är presentationen av Johannesevangeliets bruk av termen "judarna", vilka Amos delar upp i fyra kategorier ("neutral", "authority", "hostile", "violent") baserat på graden av motstånd gentemot Jesus och hans efterföljare. Amos skriver dock att den första kategorin är "hardly relevant to our study" (91), men fortskrider likväl med att presentera detta irrelevanta material, med motiveringen att han kommenterar vissa intressanta aspekter.

Påståendet om att detta skulle vara den doktorsavhandling som Amos – formellt sett – aldrig skrev, framstår i ljuset av ovan nämnda kritik som orimligt, men väcker samtidigt funderingar om hur argumentationen hade kunnat vässas om materialet regelbundet ventilerats i relation till handledare, i seminarium och vid vetenskapliga konferenser. Amos grundidé är god, men förtjänar en mer stringent behandling.

Tobias Ålöw, Göteborgs Universitet

JOHN J. COLLINS

Encounters with Biblical Theology

Minneapolis: Fortress Press, 2005, Paperback, 254 s, \$23, ISBN: 978-0-80063-769-9

Föreliggande bok är ett försök att överbrygga klyftan mellan biblisk teologi och historiskt kritisk forskning, om det nu finns någon sådan klyfta. Boken består av en sammanställning av artiklar som alltifrån 1977 och framåt varit publicerade i tidskrifter och samlingsvolymerna av olika slag. Ett kortare avsnitt, "The Reception of Daniel in Millenarian Theology" har utgivarens hustru Adela Yarbro Collins som författare.

Materialet har disponerats inom fem huvudrubriker: (1) "Theoretical Issues"; (2) "Topics in the Pentateuch"; (3) "Wisdom and Biblical Theology"; (4) "Apocalyptic Literature"; och (5) "Christian Adaptations of Jewish Traditions".

Inledningsvis konstaterar författaren att många bibliska texter har mer än en mening, ett konstaterande som vi kan känna igen från en tysk centralgestalt som Gerhard von Rad, men som tål att upprepas. En texts ursprungliga mening är naturligtvis viktig, men det är inte den enda meningen. En text kan få en ny mening i ett nytt sammanhang. I avslutning till Walter Brueggemann konstaterar han också att de olika bibeltexterna innehåller olika perspektiv. Collins är därför skeptisk till att tala om bibeltexten som "vittnesbörd". Han konstaterar att Bibeln skrevs för länge sedan i en kultur väldigt annorlunda än vår. Därför den inte utan vidare appliceras på vår tid. Men det är en kraftfull bok, inte enbart i kyrka och synagoga utan i hela samhället. Därför kan den inte ignoreras. Boken består av femton artiklar om olika ämnen. Allt kan inte kommenteras här, men det får bli några nedslag.

Del 1: "Theoretical Issues". Frågan är här hur man skall få ihop historisk-kritisk forskning och biblisk teologi. Författaren konstaterar att långt ifrån alla forskare är intresserade av teologi, men han nämner också en rad kollegor som varit inne på frågan. Han nämner att biblisk teologi inte behöver vara detsamma som konfessionell teologi. Istället förespråkar författaren ett slags öppen och kritisk teologi. I de följande kapitlen förtydligas och exemplifieras vad detta innebär.

I ett avsnitt, som gäller teorier om Israels ursprung, refereras kort en rad kända forskare, som W. F. Albright, N. Gottwald, K. W. Whitelam och I. Finkelstein. Författaren konstaterar att all beskrivning av Israels historia är ensidig, men att Finkelsteins beskrivning ändå troligen är den som kommer närmast sanningen. Finkelstein såg bosättarna i det centrala israelitiska höglandet som proto-israeliter, men konstaterar att inget tyder på att de kom från en kultur utanför Kanaan. Således var det inte heller någon våldsam erövring. Samtidigt finns det också något att lära av de andra. Det är nyttigt att lyssna till röster i marginalen. Det finns alltid mer än en synpunkt. Men samtidigt som han säger detta konstaterar han också hur viktigt det är att forskningen når en konsensus för att inte helt falla sönder.

Del 2: "Topics in the Pentateuch". Här diskuteras till att börja den kända texten om Isaks bindande, 1 Mos 22, en text som vållat många

läsare huvudbry. En del utläggare konstaterar att det finns tillräckligt många antydningar i texten som säger att detta var ett test som aldrig var avsett att slutföras, och att också Abraham var medveten om detta, men här håller Collins inte med. Från andra texter måste vi konstatera att barnoffer kunde förekomma, men hur skall vi se på Abrahams agerande? Kan man prisa Abraham för hans vilja, men fördöma själva gärningen? Texten fokuserar på att Abraham följer ett bud från Gud, men många läsare ser ett problem och försöker lösa det. Enligt judisk tradition, som utgår från att Sara i nästa kapitel dör vid en ålder av 127 år, är Isak en vuxen man som frivilligt underkastar sig offret.

Men hur skall berättelsen förstås av moderna människor? Det må vara att Abraham handlade rätt i sin kontext, men kan berättelsen användas som ett positivt moraliskt exempel? Författaren konstaterar att ingen jude eller kristen kan tro på värdena i Gen 22 utan reservationer.

Som recensent måste jag här också ställa mig frågande. Kanske har det att göra med att boken är skriven för en amerikansk läsekrets, men för undertecknad känns det mycket konstigt att någon ens skulle komma på tanken rycka en berättelse som denna ur sin kontext för att göra den till ett allmänt moraliskt föredöme idag. Är det någon generell regel man kan dra av denna text så är det i så fall att människooffer inte behagar Gud.

Nästa avsnitt handlar om Exodustraditionerna. Författaren konstaterar att samtidigt som Exodus är centralt i en biblisk teologi, så är den historiska basen för ett Exodus, såsom det skildras i Bibeln, väldigt svag. Kopplingen mellan Exodus och laggivningen på Sinai är sekundär. Därmed kommer man också in på frågan – hur skall bibeltexterna användas för teologiska syften? Var ligger auktoriteten? I de äldsta traditionerna eller, som B. Childs har hävdad, i den kanoniska bibeltexten?

I Bibeln själv har Exodus en betydelse utöver historien. Varje generation läser de auktoritativa texterna i ljuset av sin egen plats i livet. Vad betyder detta för den moderna debatten? Bibeln kan inte längre ge oss en objektiv moral, men utan Bibeln kan vi inte heller kalla oss kristna. Principer kan inte kallas kristna om de inte står i kontinuitet med Bibeln, men vad detta innebär är svårare att säga.

Del 3: "Wisdom in Biblical Theology". Vishetslitteraturens betydelse för teologin kan sammanfattas i fyra punkter:

- 1) Visheten är en integrerad del av judisk-kristen biblisk tradition.
- 2) Visheten uttrycker den religiösa dimensionen av universell mänsklig erfarenhet.
- 3) Visheten försöker korrelera universell mänsklig erfarenhet med Israels speciella traditioner.
- 4) Analogier med vishetslitteraturen antyder att naturlig teologi också finns i övriga Bibeln.

Författaren konstaterar att ordspråkslitteraturen är en egen litteraturform oberoende av Israels historia. Ordspråken är mer paradigmen än lagar och alla ordspråk passar inte i alla situationer. Ordspråken står för ordningen i tillvaron under det att profeterna ifrågasätter ordningen. Vishetslitteraturen är emot avgudadyrkan, men visar sympati för upplysta grekiska filosofer.

Del 4: "Apocalyptic Literature". Apokalyptiken handlar om att världen skall förändras, inte genom mänsklig aktion utan genom en gudomlig intervention. Det skall bli ett slut på en ond världsordning och alla mänskliga imperier skall förgås. Som inledningsvis nämnts följer här ett avsnitt av Adela Yarbro Collins om hur Danielsboken har använts inom så kallad *Millenarian Theology*. Hon konstaterar att Daniels bok inte haft särskilt stor betydelse i amerikansk teologi, även om den haft ett visst inflytande inom millenariska fundamentalistiska kretsar. Endast gradvis har den rika symbolismen med sina rötter i främre-orientalisk mytologi uppskattats. Daniels bok är ett viktigt dokument om sin tid. Men den utgör varken ett trovärdigt vittne om historien eller en pålitlig förutsägelse om framtiden. Som författaren ser det är uppdelningen av människorna i onda och goda det mest problematiska i apokalyptiken. Martyrerna fasthet är beundransvärd, men den tro de dog för är problematisk i den moderna världen. Apokalyptikens arv är komplext, men det positiva är att den står för ett hopp om en bättre värld.

Del 5: "Christian Adaptions of Jewish Traditions". Här behandlas till att börja med messianska föreställningar inom judendomen, och det konstateras att dessa inte var så utbredda som man skulle kunna tro. I

kapitlet behandlas också en del intressanta Qumrantexter, som den om en lidande messias i 4Q541, om Guds son i 4Q246 och om en profetisk messias i 4Q521. Författarn konstaterar att de flesta judar inte uppfattade Jesus som en davidisk messias. Det var först hans efterföljare som gjorde detta. Därför kan han hävda att föreställningen om människosonen som skall komma tillbaka passar bäst in efter Jesu död.

Bokens sista kapitel handlar om judisk monoteism och kristen teologi. Hur kunde judar under första århundradet acceptera Jesus som den preexisterande Guds son och ändå inte anse sig överträda traditionell judisk monoteism? Här ställs frågan om judendomen verkligen var monoteistisk. Han menar att detta kan ifrågasättas. Tron på änglar är i grund och botten en transformerad kanaaneisk mytologi och dyrkan av änglar kan ha förekommit. De synoptiska evangelierna går enligt författaren lätt att förena med judisk monoteism och det går ganska bra även med Justinus martyren och Origenes. Slutpunkten blir att det var först gradvis som den kristna uppfattningen om Kristus och Den helige ande nådde en punkt som var inkompatibel med judisk monoteism.

Bokens syfte var, som nämnts, att försöka överbrygga klyftan mellan bibelteologi i vid mening och historisk-kritisk bibelforskning. Eller anorlunda uttryckt: Kan Bibeln trots sina konstigheter ändå ha något att erbjuda samhället idag? Boken innehåller helt klart mycket intressant stoff, men själva huvudtanken känns ändå inte helt tillfredsställande.

Kan det finnas en bibelteologi som inte är konfessionell? Om man med bibelteologi menas att, som G. von Rad, beskriva de tankar och föreställningar som präglar Bibelns olika delar är svaret självklart ja. Men kan man finna en icke-konfessionell, men ändå på något sätt för dagens människor, normerande teologi?

Gamla testamentet, som det här mest gäller, kan läsas med en judisk eller kristen tolkningsnyckel. Eller så kan man, som författaren här vill göra, försöka hitta en icke konfessionell tolkningsnyckel, men som ändå ger en vägledning för hur texten skall förstås idag. Men då blir det som att läsa en bok vilken som helst, där jag kan tycka bra om något och sämre om annat, allt efter som jag själv tycker det är relevant. På det sät-

tet kan jag naturligtvis använda vilken text som helst för att förstärka de uppfattningar jag redan har, men vad vinner jag med detta?

Stig Norin, Uppsala

JAN DOCHHORN, SUSANNE RUDNIG-ZELT, AND BENJAMIN WOLD (EDS.)

Das Böse, der Teufel und Dämonen – Evil, the Devil, and Demons

WUNT II 412, Tübingen: Mohr Siebeck, 2016, Paperback, xiv + 297 pp., €84,

ISBN: 978-3-16152-672-5

This anthology about evil, the Devil and demons includes the work of 13 authors. The contributions are written in German (six chapters) and English (nine chapters). The contributions are generally characterized by careful exegesis and very good knowledge of the latest secondary literature. Most of the chapters address either Biblical or Qumranic material.

Susanne Rudnig-Zelt introduces the work with a German summary of the various chapters. This is followed by the first of two chapters which focus on Old Testament material. Here Rudnig-Zelt offers plausible readings of Old Testament passages relating to Satan, rightly questioning projections of modern understandings of monotheism on this material. Job's book, for example, suggests that Satan could actually cause God to act against his better judgment. This chapter provides a good overview of the *status quaestionis*.

In the second chapter, with an Old Testament focus, Markus Saur studies the portrayal of evil in Wisdom literature. Whereas Proverbs teaches that the good prospers and shows how evil may best be avoided, Job explores the suffering of the righteous, showing how unpredictable God is in his boundless sovereignty and how limited people are in contrast. Saur argues that this insight in human limitations contributes to making us more human, which is a central goal of Wisdom literature. Considering our human limitations, Qoheleth in turn advises doing nothing in excess. As befits this lesson, Saur's chapter is reasonable though not revolutionary.

Three chapters focus on material from Qumran; two by Matthew Goff, one by Miryam Brand. Matthew Goff's first contribution investigates the relationship between giants and demons, Azazel and Satan in